

УДК 378.124(73)

ВИКЛАДАЧ У СИСТЕМІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ США: ШТРИХИ ДО ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ

Надія Смолікевич

*Львівський державний університет внутрішніх справ
вул. Городоцька, 26, 79007 Львів, Україна*

Розглянуто головні риси та професійні якості викладача вищої школи США. Акцентовано на особливостях його професійно-педагогічної підготовки, специфіці навчальної і наукової діяльності, підвищенні педагогічної майстерності. Виокремлено чинники професійного зростання викладача, охарактеризовано структуру педагогічного навантаження.

Ключові слова: вища освіта США, університет, академічні свободи, викладач, студент, викладання, професійна компетентність, наукова діяльність.

Модернізація системи освіти України в контексті її інтегрування до європейського освітнього простору, прийняття європейських освітніх вимог і стандартів одним із головних завдань визначає підвищення рівня професіоналізму й творчого потенціалу науково-педагогічних кадрів. Місія викладача вищої школи початку ХХІ ст. – не тільки озброїти студента-майбутнього спеціаліста необхідними знаннями, вміннями і навиками у певній професійній сфері, але й, що вкрай важливо, розвинути у молодій людині такі важливі для подальшого професійного й особистісного зростання риси як творчість, ініціативу, активність, самостійність, прагнення до постійного самовдосконалення, забезпечити умови для цілковитої самореалізації її потенційних можливостей та здібностей. Ці обставини актуалізують проблему готовності викладача вищого закладу освіти до професійно-педагогічної діяльності у нових соціокультурних умовах.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень з проблем педагогіки і психології вищої школи (С. Вітвицька, Н. Гузій, М. Євтух, А. Алексюк, А. Глузман, С. Смирнов, П. Підкасистий та ін.), у яких аналізують проблеми викладання у вищому навчальному закладі, розкривають специфіку професійної діяльності викладача, складові його педагогічної майстерності тощо, на наш погляд, недостатньо у сучасній науковій літературі знайшли відображення питання компаративістського аналізу академічного середовища у системах освіти провідних країн світу. Добра обізнаність з особливостями підготовки, становлення, професійно-педагогічної діяльності викладацького складу за кордоном сприятиме

запозиченню позитивного досвіду для потреб сьогодення вищої освіти України.

Ставимо за мету розкрити складові професійно-педагогічного портрету викладача університету США, акцентувати на специфіці його навчальної, наукової діяльності, умовах праці, професійного зростання тощо.

Об'єкт для вивчення обрано не випадково. Сьогодні система вищої освіти США посідає провідні позиції у світовому академічному рейтингу. Як зазначають українські дослідники (С. Андріяш, В. Громовий, Т. Кошманова, М. Красовицький, А. Сбруева та ін.), такі сторони побудови американської моделі освіти, як відкритість, гнучкість, демократичність, інноваційність є визнаними і надійно забезпечують її ефективність, дієвість, конкурентоспроможність у контексті сучасних освітніх викликів. Належна якість надання освітніх послуг у системі університетської освіти США гарантується передусім наявністю висококваліфікованого науково-педагогічного персоналу, здійсненням послідовної, цілеспрямованої кадрової політики, створенням відповідних умов для повноцінної реалізації викладачами творчого потенціалу, забезпечення професійного зростання тощо.

Перше, на чому необхідно акцентувати, це те, що з самого початку зародження університетської системи в США, створення перших вищих навчальних закладів особу викладача, його діяльність розглядали як академічну цінність, трактували в контексті дотримання академічних прав і свобод. Для американської вищої школи принцип академічної свободи – це предмет особливої гордості. Створена ще на початку ХХ ст. (1913) Американська асоціація університетських професорів (American Association of University Professors, AAUP) проголосила такі вихідні позиції, як право і обов'язок професорів вільно викладати і займатися науковою діяльністю, вільно поширювати результати своїх досліджень, виконання цих функцій повинно бути позбавлено сторонніх впливів, будь-яке звільнення викладача має базуватися на єдиних правилах тощо, що з часом трансформувалися у своєрідні кодекси професійної і наукової діяльності. І хоча в головному законі США, на відміну від багатьох інших країн, немає посилення на визнання академічних свобод, однак є відповідне рішення Верховного Суду, яким конституціоналізуються права і свободи членів академічної спільноти. Одне із цих положень таке: “Свобода співтовариства американських університетів не потребує доказів. Ніхто не повинен недооцінювати її життєве значення для демократії, яка здійснюється тими, хто вчить нашу молодь. Накладення яких-небудь обмежень на інтелектуальних лідерів в наших коледжах й університетах являє собою загрозу майбутньому нашої нації. Викладачі і студенти повинні завжди залишатися вільними у наукових

дослідженнях, навчанні, оцінці, нагромадженні нового знання і його розумінні...” [2].

Загалом дієвим засадничим підходом у розрізі академічних свобод, що надійно усталився в університетах США, є створення довірливо-вимогливих взаємин між студентами і викладачами, акцентування на їхній взаємній відповідальності за результати навчання, дотримання педагогічної етики. Права і обов'язки сторін сформульовані у загальних правилах університету і конкретизуються підписанням своєрідного контракту між викладачем і кожним студентом у вигляді правил конкретного курсу (Syllabus). До них належать такі: студент сам обирає свою освітню траєкторію; викладачі створюють середовище, багате освітніми можливостями, забезпечують студентів індивідуальне інструктування відповідно до інтересів, поважають студентів, гарантують значну свободу з мінімальним використанням авторитету [1]. Викладач зобов'язаний обговорити такі важливі для студентів моменти, як форми і терміни складання іспитів і заліків, зміст завдань самостійної роботи, вимоги до відвідування занять, описати процедуру оцінювання з наведенням прикладів у своїй навчальній програмі, роздати її студентам на початку семестру чи помістити її на веб-сторінці тощо. Зокрема, під час оцінювання студентів викладач повинен заздалегідь оголошувати правила виставлення оцінок, на заняттях перевіряти рівень творчого мислення, вміння використовувати знання на практиці, будувати рейтинги успішності студентів, повідомляти про поточні оцінки і загальну успішність за курсом, уникати неупередженості в оцінюванні знань студентами тощо [6].

Академічна свобода, як стверджує дослідник американської вищої освіти Г. Дмитрієв, дає змогу викладачам створювати нові навчальні програми, виходити із пропозиціями про відкриття лабораторій, інших навчально-наукових підрозділів, вводити у навчальний план свої предмети чи курси. Серед елективних курсів, які відповідають потребам й інтересам частини студентів, є й такі, можливо дещо неприйнятні сьогодні для українського контексту, як “Фізика для поетів”, “Математика й театр”, “Фізика та музика” та ін. [3, с. 144].

Велику роботу щодо захисту академічної свободи викладачів проводить Американська асоціація університетських професорів. Вона регулярно заносить у “чорні” списки ті навчальні заклади, які порушують права і свободи викладацького корпусу. Потрапити у цей список, що широко публікується у засобах масової інформації, для того чи іншого ВНЗ є справою доволі неприємною.

Більшість американських університетів і коледжів під час формування викладацького складу користуються системою найму та подовження трудових відносин, яка визначена Асоціацією. Згідно із статутами, що діють

у кожному навчальному закладі США, викладацька корпорація представлена у порядку підвищення такими посадовими особами: лектор (Lecturer); інструктор (Instructor); асистент професора (Assistant Professor); асоційований професор або доцент (Associate Professor); повний професор (Full Professor) [8].

Типова кар'єра викладача складається головню так: на вакансію викладача подається від 50 (технічні та економічні спеціальності) до 300–400 (гуманітарні спеціальності) заяв. Перший контракт розрахований на три роки, після цього за підсумками навчальної, наукової та громадської роботи декан приймає рішення про продовження контракту ще на три роки. Ці шість років викладач обіймає перші посади з переліку. За підсумками років випробувального періоду комісія викладачів факультету оцінює виконання цим викладачем своїх обов'язків. Якщо викладач одержує позитивну оцінку своєї роботи, то він має право на “довічний” контракт та підвищення на посаду асоційованого професора. Подальше звільнення можливе лише у таких випадках: за власним бажанням, у зв'язку з виходом на пенсію, за моральний проступок, у зв'язку зі скороченням посади. Перехід на вищу посаду, підвищення посадового окладу здійснює декан за результатами звітів викладачів про підсумки своєї діяльності та результатами їхніх атестацій на кафедрі, студенти та комісія факультету [7].

Сьогодні 42 штати під час прийняття різних адміністративних рішень щодо кандидатів у викладачі використовують результати ліцензійного тестування. Це є обов'язковим для зарахування на програму перепідготовки викладачів, для підтвердження успішного завершення навчання, а також отримання ліцензії на професійну (викладацьку) діяльність. Ліцензійне тестування охоплює три вимоги – освітню, практичну, діагностичну. Воно визначає якісні показники викладача: його знання, навички, здібності і схильності. Кожен штат визначає свої тести і встановлює власні прохідні бали. Тепер використовують кілька сотень ліцензійних тестів для викладачів-початківців. Цими тестами вимірюється практично все – від основних навичок з читання, письма і математики до знання конкретного предмета, а також загальних знань чи знань з дидактики. Формати тестових завдань можуть бути різними – від багатовибіркових (multiple-choice) до тестових завдань зі сконструйованою відповіддю (constructe-response). Таке тестування позитивно впливає на кандидатів у викладачі вищого навчального закладу [8].

Щодо визначення вимог до викладача, то акцентують передусім на тому, що він:

- повинен добре знати свій предмет;
- здатний передати іншим свої знання, навички, досвід;
- спроможний здійснювати індивідуальне і групове навчання студентів, приділяючи головну увагу їхньому загальному розвитку;

- може проводити оцінювання досягнутих результатів;
- спроможний здійснювати управління процесом навчання і контроль над ним;
- може визначати освітні цілі навчальних програм, проводити їх аналіз і переглядати у міру необхідності;
- здатний осмислювати свою практичну діяльність і вчитися на підставі свого досвіду;
- сприяє у співдружності з іншими фахівцями ефективній роботі закладу [8].

Головною метою ліцензування викладачів-початківців є гарантія їхньої компетентності. Більшість штатів визнає лише програми підготовки викладачів, які акредитовані в місцевих організаціях. Кожен штат визначає різні вимоги до освіти і досвіду практичної діяльності, що необхідні для одержання ліцензії на здійснення викладацької діяльності. Ознакою педагогічної майстерності та компетентності викладача є знання матеріалу з курсу, практичне застосування теорії курсу, наукова робота та викладання у тій галузі, якій присвячений курс.

У понад 40 штатах програми підготовки викладачів у коледжах і університетах можуть бути акредитовані як штатом, так і на національному рівні. Відповідальність за акредитацію покладена на Національну Раду, що складається із 33 спеціалізованих професійних асоціацій викладачів, методистів і законодавців локального рівня і рівня штату. Акредитація на національному рівні може бути замінена акредитацією на рівні штату. Штати також можуть визначати свої особливі вимоги до зарахування на програми підготовки викладачів і свої особливі вимоги до навчальних дисциплін і навчальних/педагогічних практик [8].

Велику увагу у вищих навчальних закладах США приділяють підвищенню педагогічної майстерності викладачів, особливо молодих, адже зростають вимоги до технологічної експертизи якості викладання, знань та вмінь, які опановують студенти. Викладачам необхідно впроваджувати нові методики і технології навчання для підвищення ефективності, гнучкості, індивідуалізації дидактичного процесу.

Для вирішення цих нових проблем, наприклад, у Массачусетському університеті, створено спеціальний структурний підрозділ – Центр педагогічної майстерності. Функції цього центру:

- консультації викладачів, кафедр, адміністраторів з проблем методичного забезпечення, організації навчального процесу, стосунків між викладачами та студентами, між адміністраторами та викладачами тощо;
- впровадження нових освітніх технологій, технічного забезпечення навчального процесу;

- проведення щорічних програм із визначення кращих викладачів університету;
- організація курсів педагогічної майстерності та підтримки молодих викладачів;
- проведення науково-методичних конференцій;
- розробка методичної документації на допомогу викладачеві – від молодого спеціаліста до декана.

Центр також проводить щорічні конкурси на надання грантів на розробку методичного забезпечення навчального процесу, впровадження новітніх технологій, підвищення кваліфікації викладачів тощо [7].

Декілька слів про структуру та обсяг педагогічного навантаження американського викладача. Воно у різних штатах й у різних університетах може бути відмінним, але у межах одного університету є майже однаковим як для асистента, так і професора (на відміну від університетів більшості країн). Немає і традиційного для деяких країн поділу, коли професор викладає на старших курсах і в аспірантурі, а асистент – на молодших курсах. Педагогічне навантаження є меншим у дослідницьких та незалежних університетах: в середньому два заняття в тиждень або шість навчальних годин (але у цьому випадку вимагається більше наукової роботи), а у ВНЗ, де головну увагу приділяють навчальному процесу, воно становить від 3–4 занять чи 9–12 годин на тиждень [5, с. 19].

Навантаження зменшується завдяки науковій роботі викладача або якщо викладач керує п'ятьма аспірантами чи виконує роботу, пов'язану з навчальним процесом (консультація студентів та аспірантів, перевірка письмових робіт, приймання випускних іспитів, керівництво дисертаціями, проведення наукових досліджень і суспільної роботи, участь в одній чи більше наукових конференціях, опрацювання нової педагогічної та наукової літератури та інше) [3, с. 145–146].

Звітність викладача за рік є головним чинником просування по службі, збільшення заробітної платні чи підписання постійного контракту. В наприкінці навчального року викладачі пишуть звіт обсягом 15–20 сторінок, який охоплює публікації, програми конференцій, статті чи іншу інформацію, що підтверджує його діяльність за звітний рік. Це робота з удосконалення педагогічної майстерності; участь у науковій роботі; участь у суспільно-корисній роботі (допомога колегам, робота в різних комісіях і комітетах на рівні кафедр, університету, національних чи міжнародних організаціях). Записується в звіт також оцінка викладача студентами після проведення закладом опитування [3, с. 171].

В університетах існує також система матеріального заохочення викладачів: премії за відмінно виконану викладацьку, суспільну і наукову роботу. Творчу відпустку на весь навчальний рік в приватних вищих

навчальних закладах надають кожні сім років, а в публічних цей період є довшим. Водночас, викладач може взяти неоплачувану відпустку на два роки, якщо він знайшов кращу тимчасову роботу [3, с. 169].

Система страхування для працівників вищої школи США є доволі ефективною й дієвою. Викладач отримує від університету, який укладає із страховими компаніями відповідні контракти, всі види страхування (медичне, стоматологічне, страхування на випадок непрацездатності і смерті) не тільки на себе, але і на всю свою сім'ю.

Щодо пенсії викладача, то вона складається із декількох джерел. Передусім це фонд соціального забезпечення, куди щомісячно із заробітної плати викладача в обов'язковому порядку вираховують певну суму. З інформацією про стан нагромаджувального фонду щорічно ознайомлюють працівника університету, з тією метою, щоб він міг прогнозувати своє фінансове становище після виходу на пенсію. Інше джерело – це відсотки від цінних паперів. Цей капітал викладача формується в результаті договору університету із приватною страховою компанією, куди, з одного боку, заклад освіти переводить частину суми (до 15%) від місячного окладу викладача, з іншого – сам викладач на свій розсуд “додає” ще декілька відсотків. Сума коштів, що склалася таким чином і, яку вкладає компанія у придбання цінних паперів, дає змогу працівникові університету в середньому річно отримувати до 12% доходу. Крім того, викладач може відкрити додатковий пенсійний вклад, що не оподатковується, в якій-небудь страховій компанії [5, с. 160].

Підсумовуючи зазначене, можна зробити висновок, що в системі вищої освіти США склалася добре налагоджена система роботи з викладацьким корпусом. Високий рівень демократизації, наявність широкого спектра академічних свобод, належні умови праці дають можливість університетському викладачеві вповні реалізовувати свій творчий потенціал, виявляти ініціативу, досягати високих показників у навчальній і науковій діяльності.

-
1. *Балл Г. О.* Гуманістичні засади педагогічної діяльності // Педагогіка і психологія. 1994. № 2. С. 8-17.
 2. *Волосникова Л.* Генезис академической свободы в США – правовая традиция или конституционное право // Конституционное и муниципальное право. 2006. № 7. С. 38-43.
 3. *Дмитриев Г. Д.* Анатомия американского университета. М., 2005.
 4. *Кошманова Т. С.* Розвиток педагогічної освіти у США (1960–1998 рр.). Львів, 1999.

5. Україна та Болонський процес. Досвід США та Європи. Наук. збірник. Львів, 2007.
6. www.bihum.info/jushits/article/229/ - 50k
7. www.all-sciences.ru/index/vs18 – 51k
8. www.nbuu.gov.ua/e-journals/ITZN/em5/content/08bigcpt.htm - 144k

HIGHER SCHOOL TEACHER IN THE USA UNIVERSITY SYSTEM: TRAITS OF PROFESSIONAL POTRAIT

Nadiya Smolikevych

*State University of Internal Affairs of L'viv
Horodots'ka Str., 26, UA – 79007 L'viv, Ukraine*

The article studies the main traits and professional qualities of the U.S. higher school teacher, focuses on the aspects of his/her professional and pedagogical preparation, the specificity of educational and research activity, and the improvement of pedagogical skills. It outlines the factors of higher school teacher professional development, defines the structure of pedagogical charge.

Key words: U.S. higher education, university, academic freedoms, higher school teacher, student, professional competence, research activity.

ПРЕПОДАВАТЕЛЬ В СИСТЕМЕ УНИВЕРСИТЕТСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ США: ШТРИХИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНО- ПЕДАГОГИЧЕСКОМУ ПОРТРЕТУ

Надежда Смоликевич

*Львовский государственный университет внутренних дел
ул. Городецкая, 26, 79007 Львов, Украина*

Рассмотрены основные черты и профессиональные качества преподавателя высшей школы США. Акцентируется внимание на особенностях его профессионально-педагогической подготовки, специфике учебной и научной деятельности, повышении педагогического мастерства. Выделены факторы профессионального роста педагога, охарактеризована структура педагогической нагрузки.

Ключевые слова: высшее образование США, университет, академические свободы, преподаватель, студент, преподавание, профессиональная компетентность, научная деятельность.

Стаття надійшла до редколегії 11.06.2008

Прийнята до друку 09.10.2008